

Cătălina Tesăr

Cigányok, romák és románok: a bűnözés etnicizálása a román és az olasz médiában

2009-ben egy romániai országos napilap kampányt indított azért, hogy törvényben tegyék kötelezővé a roma helyett a cigány kifejezés használatát a hivatalos dokumentumokban. Minek a védelmében léptek fel? A nagy vihart kavaró vita előzményeit Olaszországban kell keresni, ahol az állampolgárok biztonságát igyekeznek biztosítani a romániai roma bevándorlók okozta vélt fenyegetéssel szemben.

A kilencvenes évek elejétől a román migránsok körében Olaszország vált az egyik legkedveltebb célországgá, mivel államnyelve hasonló a románhoz, s jellemző volt rá az alacsonyán képzett munkaerő iránti nagy kereslet, valamint az illegális bevándorlókkal szembeni tolerancia. Egészen addig, amíg 2007-ben Románia az Európai Unió tagja lett, Olaszországban pedig a 2008-as választásokat a jobboldali Berlusconi nyerte meg, sem a románok, sem az olaszok körében nem voltak jellemzőek a másikkal kapcsolatban tett nyilvános panaszok. A románok gondolhatták volna úgy, hogy az olaszok kizsákmányolják őket a munkahelyeiken, az olaszok pedig érezhették volna úgy, hogy nem csupán szimbolikus értelemben veszélyeztetni őket a legnagyobb bevándorlási hullám, ami országukat valaha is érte, hanem gyakorlatilag is – tekintetbe véve a bevándorlókat integrálni hivatott programok elégtelenségeit és a rossz közszolgáltatásokat, amelyek miatt az olaszok körében egyre nagyobb volt a nyugtalanság.¹ Mégis, a közbeszédre inkább azok a történetek voltak jellemzőek, melyek hátrányos helyzetű román nőkről szóltak, akik olasz üzletemberekhez mentek feleségül, vagy amelyekben jól szituált olaszok román házaspartat választottak, akik a családi értékek és a háztartás gondos fenntartóiként, vagy a férfiak esetében fegyelmezett munkásemberekként szereztek jó hírnevet.

2007 végén Románia EU-s csatlakozása a feltételezések szerint újabb migrációs hullámot idézett elő Olaszország irányába. Ez egybeesett Berlusconi választási kampányával, melynek fő ígéretei a nemzetbiztonság védelmére, valamint a bevándorlási és bűnözési mutatók csökkentésére vonatkoztak. A romániai romák ekkor kerültek az olasz média figyelmének középpontjába mint az olasz állampolgárok biztonságát veszélyeztető vírusforrások. Ha elfogadjuk a problémával kapcsolatban elterjedt kon-

zervatív álláspontot, akkor érthetőnek látszik, hogy ebben a helyzetben Romániának – mint kibocsátó országnak – reagálnia kellett a külföldi közvéleményben kialakult rossz hírnév adta kihívásra.

Az olasz *campo* szó külvárosi elhelyezkedésű táborhelyet jelöl, melyet a helyi közigazgatás időleges szálláshelynek jelöl ki a romák számára, akiket az olasz törvénykezés kulturális értelemben nomád csoportként azonosít.² Az ilyen karavánokból álló táborokban minimális infrastruktúra, ivóvíz és áram áll rendelkezésre. Az Olaszországban ma élő romák nagy része ugyanakkor nem felel meg azoknak a jogi követelményeknek, amelyek a szabályos táborhelyeken (*campo regolari*) való tartózkodást lehetővé teszik a család összetételére, és a gyerekek iskolázottságára vonatkozó űrlap kitöltését követően. Akiknek itt nem jut hely, azokat az infrastruktúrát teljes egészében nélkülöző, nem hivatalos táborhelyekre (*campi irregolari*) utalják. Az Olaszországban lévő romániai romák nagy része ezekben a táborokban él.

Egy migrációs kutatás antropológus résztvevőjeként jelenleg egy ilyen táborban dolgozom Torinóban. Az egyik hétvégét nemrégiben egy itt élő romániai roma családnál töltöttem, akik vasárnap este felajánlották, hogy hazahoznak autóval az albérletembe. A bejárathoz érve meghívtam őket egy italra, ezzel viszonzva az együtt eltöltött időt. A huszonöt éves férfi, a felesége és a sógornője a pár hároméves kislányával feljöttek a ház második emeletére. Roma barátaim megjelenése, a nők színes, hosszú szoknyája és magas sarkú cipője szokatlan lehetett ezen a torinói egyetemhez közeli, jórészt olasz fiatalok és nyugdíjasok által lakott, s így kulturálisan inkább egynemű környéken. Mindössze negyed óra telt el, amikor lakótársam izgatottan bejelentette: telefonált a főbérlő, akit a szomszédjaink arra figyelmeztettek, hogy cigányok léptek be a lakásba.

Hasonló helyzetekkel találkoztam Romániában is, amikor néhány roma ismerősöm meglátogatott bukaresti lakóhelyemen abból a faluból, ahol az elmúlt néhány évben terepmunkámat végeztem. 2007 és 2009 között az olasz média által erőteljesen kriminalizált romániai roma migránsok fizikai és törvényi visszaélések célpontjaivá váltak. Ezt a beszédmódot a román média kritikátlanul visszhangozva vette át és közvetítette a kibocsátó ország felé.

2007 októberében egy olasz nő Rómában történt erőszakos meggyilkolására (lásd erről keretes írsunkat) az olasz kormányzat egy sürgősségi rendelet elfogadásával reagált, amely a nemzet- és közbiztonságot az Európai Unió kérdéses helyzetű állampolgárainak eltávolítása révén volt hivatott garantálni. 2007 novemberének első két hetében a „Măilat- eset” tárgyalása az olasz sajtó híradásaiban a kiindulópontot jelentő bűncselekménytől fokozatosan az etnikai előítéletek felé tolódott. A vádlott személy identitásának meghatározása az állampolgárságtól (román) először az etnikai hovatartozás (romániai roma), majd pedig a megbélyegzés (cigány) felé tolódott el, ami végül a romániai cigányokat Olaszország „legújabb közellenségeként” azonosító általános hisztériába torkollott. Az olasz médiában azóta állandósult a romák démonizálása és kriminalizálása.

A romániai cigányoknak először az olasz médiában, majd pedig a tágabb európai kontextusban elterjedt negatív reprezentációira reagálva a „cigány-probléma” a román közbeszédben is megjelent. Itt a legfőbb aggodalmat a *roma* és a *román* megnevezés hasonlóságai adódó félreértések jelentették, mely a feltételezések szerint a románok cigányokkal való azonosításához vezethet a külföld részéről. Ezeknek a félelmeknek az a kampány volt talán a leghatározottabb nyilvános kifejezése, melyet 2009 márciusában a *National*³ nevű, országszerte olvasott konzervatív napilap indított el. A kampány célja egy alá-

írásgyűjtést követő törvénymódosítási javaslat parlament elé terjesztése volt, mely a „roma” megnevezést a „cigányra” cserélte volna a romániai hivatalos dokumentumokban. A lapban két héten keresztül szinte napi rendszerességgel jelentek meg ide vonatkozó cikkek, melyek tartalmilag az alábbi állítás köré szerveződtek: a roma és a román megnevezés fonetikai hasonlósága félreértésekhez vezet, mely a bűnözés Olaszországban történő széles körű etnicizálására való tekintettel nem csupán Románia mint kibocsátó ország nemzetközi hírére feketíti be, hanem a román nemzetiségű migráns munkavállalók megítélését is rontja a külföldiek körében, ha őket a romákkal azonosítják. A lap újságírói szerint a roma megnevezés elfogadása Romániában egy átgondolatlan politikai döntés következménye volt, melyet a kommunizmus bukása után csupán az európai követelményeknek való megfelelés érdekében hoztak meg.

A roma megnevezés hivatalos dokumentumokban való használatáról szóló döntés valóban a kommunista rendszer bukása után született meg Romániában. A kommunizmus évtizedei alatt a romákat nem ismerték el önálló kisebbségként, és habár a roma nemzetiség egy ideig jelen volt a népszámlálási kategóriák közt, a hetvenes évekre teljes egészében eltűnt a hivatalos dokumentumokból. Ebben az időszakban a romák elsősorban a kommunista állam egyik problémájaként jelentek meg, mely az asszimilációt célzó intézkedések, a nomadizmus betiltása, valamint oktatási és lakhatási reformok révén igyekezett elérni, hogy ők is az ország etnikailag semlegesen kezelt proletariátusának részévé váljanak. Közvetlenül 1989 után a romániai hivatalos dokumentumokban a roma megnevezést a cigánnyal (*țigan*) felcserélhető módon kezelték, még azt követően is, hogy Románia 1993-ban az Európa Tanács tagja lett, mely a roma megnevezés használatát javasolta. 2000-ben az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, az

A Măilat-eset

2007. október 31-én az előző nap egy külvárosban történt támadást követően Rómában letartóztatták az erdélyi Vurpód (*Vurpăr*) községből származó, 24 éves Nicolae Romulus Măilatot. Az áldozat, a 47 éves Giovanna Reggiani egy hadihajó kapitányának felesége volt, és két napig tartó kóma után életét veszítette. 2007. november 1-én Giorgio Napolitano, az Olasz Köztársaság elnöke aláírta azt a sürgősségi rendeletet, amelyet Romano Prodi mérsékelt baloldali kabinetje készített elő (n.181/2007), és amely a prefektusok - vagyis a belügyminisztérium helyi képviselői - számára lehetővé tette az Európai Unió más tagállamaiból származó állampolgárok azonnali kitoloncolását, amennyiben úgy ítélik meg, hogy jelenlétük fenyegetést jelent a közbiztonságra. A rendelethez tartozó előszó nyilvánvalóvá teszi, hogy az intézkedés elsősorban a románokra irányul. „Az utóbbi néhány évben a külföldiek által elkövetett bűncselekmények aránya növekedett, és ezek közül a legtöbbet a románok követték el.” Minthogy Măilat a gyilkosság helyszínéhez közeli bódévárosban élt, a romák - akiket az olasz sajtó nomádoknak is szokott nevezni - ezt követően az ország minden részén szigorú rendőri kilakoltatás célpontjaivá váltak.

Európa Tanács, romániai roma szervezetek (melyek száma körülbelül százra volt tehető a kilencvenes évek végén), valamint az akkori Román Külügyi Hivatal a „cigánnyal” szemben egyaránt a „roma” megnevezés használatát javasolták a nemzetközi dokumentumokban.

A „cigány” fogalmához való visszatérés melletti okfejtések egyik előzményét a cigányoknak a román művészetből ismert romantikus reprezentációja jelenti. Mint mindenütt Európában, a cigányokat Romániában is az orientalizmus mintái szerint ábrázolták a 19. század végén, a rejtély, a szabadság, a női érzékiség, a nomadizmus és a zenei hajlam toposzai-ból építkezve. Alig valamivel a szolgaság alóli felszabadulásuk után a romantikus elképzelések fenn-tartása érdekében a cigányok művészi megjelenítése teljes egészében figyelmen kívül hagyta az ábrázolás tárgyainak társadalmi helyzetét. A *National* szerzői szerint kampányuk inkább „cigánybarát”, semmint „romaellenes”. Nem nehéz észrevenni, hogy érvelésük a cigányokkal kapcsolatos fenti elképzelések konzerválását célozza, vagyis azt a látszatot kelti, mintha 19. századi versek és festmények önmagukban döntő érveként szolgálhatnának a megnevezéssel kapcsolatos jelenlegi vita eldöntésében.

A cigányok törvénszegéssel, lopással, nemi erőszakkal, összességében antiszociális és erkölcstelen viselkedéssel való azonosításának ellentettjét a kulturális jellegzetességeik idillikus ábrázolása jelenti. Az utóbbi minta ugyanakkor megfelel a román nemzeti önkép bizonyos vonásainak is. A folklórisztika és a néprajzi reprezentáció világára szintén jellemző a nemzeti identitás olyan elképzelése, melynek középpontjában a „hagyományos” életforma időtlenségében élő, a modern idők minden erkölcstelenségétől mentes paraszt figurája áll. Amit tehát a roma és a román megnevezés zavaró hasonlósága és a romá-noknak a romákkal való külföldi azonosítása mi-

att aggódók védelmezni szándékoznak, valójában nem más, mint egy idilli országról szóló elképzelés, amely független saját társadalmi, politikai és gazdasági környezetétől, és amelynek külföldi megítélését csupán hírneves szülöttei és örökkön élő „hagyományai” befolyásolják. A külföld véleményével kapcsolatban a kampányt elindító kiáltvány így fogalmazott: „Románia többé nem a szépséges tájak és elbűvölő hagyományok országa, hanem a barbároké, akik lopnak, rabolnak és gyilkolnak.” A nyilvánvalóan populista hangnemű kampány végül nem érte el kitűzött célját, de ettől még hozzájárult a romániai cigányellenesség megerősödéséhez, amit egyebek mellett az internetes fórumok vonatkozó bejegyzései is tükröznek.

Romániában a romákkal kapcsolatos közvélekedés két főbb csoport közt tesz különbséget, az egyik a „hagyományos cigányok” (akik beszélik a romani nyelvet, sajátos népviseletük van, és korábban nomádként tartották őket számon), a másik a „házi cigányok” (*țigani de casă*) vagy „asszimilált cigányok” (*țigani asimilați*), akik nem beszélik a romanit, és pusztán megjelenésük szempontjából nem különböztethetők meg román nemzetiségű szomszédjaiktól. Habár romani nyelven nem létezik megfelelője a cigány (*țigan*) fogalmának, Romániában a romák közül egyesek saját magukat is cigánynak tartják, a roma megnevezést pedig csupán új keletű politikai invenciónak tekintik. Vannak továbbá olyan romani nyelven beszélő romániai romák, akik a körükben használatos önmegnevezés eredetét firtató kérdésre minden gúny és irónia nélkül így felelnek: „Rómából, Olaszországból jön, ezért az olaszok a mi legjobb barátaink, ezért egyezünk ki velük olyan jól!”

A Romániában romának mondott közösségek nagy részéről elmondható, hogy hasonlóságaiknál több az olyan sajátosságuk, ami inkább elválasztja őket, és a legtöbbjükre nem jellemző az azonos „etni-

2007-ben a Caritas nevű római katolikus segélyszolgálat - a migrációs adatokkal kapcsolatban leggyakrabban idézett forrás - az Olaszországban tartózkodó románok létszámát 556 ezerre tette, ami kevesebb, mint az összlakosság 1%-a. Ugyanebben az időszakban az olasz belügyminisztérium adatai szerint a gyilkosságért letartóztatottak 5,6%-a volt román állampolgár. A Nemzeti Statisztikai Intézet (ISTAT) hivatalos adatai alapján 2006-ban a gyilkosságért elítéltek - vagyis nem a csupán letartóztatottak - 3,36%-a volt román állampolgár (a 2007-re vonatkozó hivatalos adatok nem álltak rendelkezésre). 2007. november elsején Franco Frattini, az olasz EU-bizottság igazságért, szabadságért és biztonságért felelős alelnöke nyilatkozatot tett, amelyben utalt az európai irányelvre, mely az egyes tagállamok számára lehetővé teszi más tagállamok állampolgárainak kiutasítását, amennyiben a közegészségre és a közbiztonságra veszélyesnek minősülnek, vagy úgy ítélik meg, hogy nem rendelkeznek az adott országban való tartózkodáshoz szükséges anyagi erőforrásokkal. Mint mondta: „Olaszország nem válhat a bűnözők biztonságos paradicsomává, ahol a jogrend nincs tiszteletben tartva.”

2008 májusában választásokat tartottak Olaszországban. A városi biztonság retorikája már korábban is ismerős lehetett a politikai diskurzus főáramából, ám 2007 őszétől még inkább napirendre került. Először fordult elő, hogy a két nagy politikai párt egyike, a Szabadság Népe Párt (*Partito del*

kai csoporthoz” való tartozás gondolata. Ez azonban nem elégséges körülmény ahhoz, hogy a többség megtagadja tőlük a romaként való elismerést: a hovatarozást magyarázó ideológiákkal kapcsolatban a „fent” és a „lent” lévők közötti különbség bármely rétegzett etnikai kategóriára vagy *elképzelt közösségre* jellemző. Egy ilyen közösség civil vagy politikai képviselőitől a kollektív önreprezentáció jogának megtagadása Romániát vagy bármely más országot anakronisztikus állapotban tartana. Ahogy egyik barátom, a romániai roma mozgalom résztvevője egyszer ironikusan megfogalmazta: „Bárki lehet cigány, aki lop, vagy rosszul viselkedik. Lehetnek cigányok a románok, az olaszok, a németek; bárki lehet cigány. Mi azonban romák vagyunk.”

Fordította Pulay Gergő

- 1 Brazzoduro, M. Italy's choice: risk from Roma vs Roma at risk. 2008 published 24 June 2008 on open Democracy News Analysis: <http://www.opendemocracy.net/article/risks-from-roma-or-roma-at-risk>
- 2 Picker, G. Romany/Gypsy Grouping in the Making. A Comparative Study of Ethnicity and Citizenship between „Eastern” and „Western” Europe. The cases of Florence, Cluj Napoca and Pescara. (A Milánó-Bicocca Egyetemen 2009 júniusában megvédett PhD-dolgozat.)
- 3 Az 1993-ban alapított lapot mindig is határozottan nacionalista beállítottság jellemezte, a tulajdonos Dan Voiculescu konzervatív pártjának szócsövéül szolgált. A kampányhoz lásd *Național*, Campania Țigan în loc de Rom, 4/03/2009 – 9/04/2009.

Popolo della Libertà) nyíltan utalt az „illegális nomád telepekkel” szembeni fellépésre és mindazoknak a kilakoltatására, akik törvénytelenül tartózkodnak az országban. 2007 októberét követően országsszerte számos támadást hajtottak végre romákkal szemben, ezek közül a legjelentősebb egy 2008. május 13-án történt fegyveres akció volt a Nápoly külvárosában lévő Ponticelli romatelepen.

Az intézmények szempontjából a románok és a romák - a két kategóriát az olasz sajtó gyakran egymással felcserélhető értelemben kezeli - elleni szigorú intézkedések egy rendeletben tetőztek (n.122/2008), amellyel a Berlusconi kabinet egyéves szükségállapotot jelentett be a Campania, Lombardia és Lazio térségében lévő nomád közösségek telepeivel kapcsolatban, elrendelve az ott élők azonosítását és összeírását, beleértve a kiskorúakat és a családokat is. 2008. július 10-én egy európai parlamenti döntés elítélte a rendeletet, amely szerint „a romák ujjlenyomatainak gyűjtése [...] egyértelműen faji és etnikai hovatarozásra irányuló közvetlen diszkriminációt képezne”. Az olasz kormány ennek ellenére folytatta a személyes adatok gyűjtését.

A románokkal kapcsolatos olaszországi politikai diskurzusok és intézkedések terén egyértelmű a különbség a „Măilat-eset” előtti és az azt követő állapotok között. Az, hogy a sajtó az azonos évben történt közel 200 ezer olaszországi gyilkossági ügy közül a Măilat-pert emelte ekkora jelentőségűvé, része volt annak a nemzeti és etnikai alapú kirekesztő politikának, mely mind a Prodi-féle baloldali, mind pedig a Berlusconi-féle jobboldali kormányzatra jellemző.

Giovanni Picker
Fordította Pulay Gergő